

Johan Knutsson: *Allkonstnär i "hemtrefnadens" tid. Lars Israel Wahlman som möbel- och inredningsarkitekt 1894–1917*. Nordiska museets förlag, Stockholm 2013. 207 s., ill. ISBN 978-91-7108-561-0.

"Trevligt ställe!" står det i besöksboken i Engelbrektskyrkan, som jag sökt upp efter att ha läst Johan Knutssons bok om arkitekten Lars Israel Wahlmans inredningskonst. Jag hajar till inför omdömet av den mäktiga helgedomen från förra sekelskiftet, men kanske är det rätt välfunnet med tanke på bokens titel: *Allkonstnär i "hemtrefnadens" tid*. Johan Knutssons föregående bok behandlade och problematiserade temat hemtrevnad (*I "hemtrefnadens" tid. Allmoge, nationalromantik och konstnärligt nyskapande i arkitektur, möbler och inredningar 1890–1930*. Nordiska museets förlag 2010) och den nu aktuella boken är en fördjupning i en av förra sekelskiftets främsta aktörer i skapandet av arkitektoniska allkonstverk.

Dalkarlen Lars Israel Wahlman (1870–1953) verkade sålunda i samma tid av romantisk nationalanda som Ragnar Östberg och Carl Westman, arkitekterna bakom Stockholms stadshus resp. rådhus, men Wahlman har till skillnad från dem ännu inte begåvats med någon regelrätt monografi. Orsaken är kanske att finna i omfattningen av hans verk, då Wahlmans ideal, arkitekten som allkonstnär, innebar inte blott att rita byggnader utan även att skapa totalmiljöer som inbegrep såväl inredning av interiörerna som utformning av exteriörerna/trädgårdarna. Hans verksamhet på det sistnämnda området och som förnyare av svensk trädgårdskonst har förtjänstfullt presenterats av Catharina Nolin i *En svensk lustgårdskonst. Lars Israel Wahlman som trädgårdskonst* (Signum 2008).

I den nu aktuella boken har författaren valt att fokusera Wahlmans verksamhet som möbel- och inredningsarkitekt tillika skapare av ett nytt villaideal för en i huvudsak förmögen, borgerlig krets. Här redovisas hans utveckling med början i beställningsuppdragen för slott och herrgårdar med upptakt i det på sin tid epokgörande slottet och numera populära besöksmålet Tjolöholm, uppfört under mycken diskussion och argumentation med beställaren Blanche Dickson. Boken sätter punkt några år efter invigningen av Engelbrektskyrkan 1914, vilken kan ses som Wahlmans chef-d'œuvre. Därefter kom han att huvudsakligen ägna sig åt kyrkoarkitektur. Men innan dess får läsaren stifta bekantskap med Wahlmans skiftande inredningar för arbetarbostäder,

villor, hotell och kolonistugor.

Flera slotts- och herrgårdshem (Myrö, Örby, Stjärnsund) presenteras som representativa boendemiljöer med förankring i historien enligt beställarnas smak, men ofta i polemik med arkitekten som hade andra intentioner. För det var främst i privatvillorna, ett fyrtiotal, som Wahlman kunde genomföra sina idéer. Dessa innebar en strävan efter intimitet för ett familjeliv i informalitetens tecken genom att knyta an till en folklig tradition. Inspiration hämtade han i såväl i den brittiska Arts- and Crafts-rörelsen som i svenskt allmogehantverk, men man ser också reminiscenser från vikingatida och medeltida konst. Detta var något han delade med många stilskapare i tiden, men Wahlman tog uttryckligen avstånd från historiserande kopiering och skapade själv nya originella former och konstellationer utifrån förebilderna. Han var både trendföljare, trendsättare och ensamseglare som aldrig upprepade sig.

Wahlman beskrivs sålunda som en typisk exponent för sin tid samtidigt som han var en särling. En intressant jämförelse görs mellan I.G. Clasons (Wahlmans läromästare) Hallwylska palats uppfört i en tillbakablickande historisk tradition och Wahlmans Tjolöholms slott med nyskapat framåtsträvande på traditionens grund. Wahlman stod för traditionalism och modernism, var romantisk och rationell på samma gång, konkluderar författaren och medger att han också var en person svår att få grepp om i spänningsfältet mellan ingenjör, arkitekt och konstnär.

Timmerbyggnadskonsten låg honom varmast om hjärtat såsom varande ändamålsenlig, vacker och nationell. Timringskonsten var det rätta byggnads sättet för en skogs- och naturälskande nation, menade han. Representativa exempel är Villa Trefnad, uppförd för föräldrarna i Hedemora, Villa Norhaga utanför Falun för en studiekamrat och Villa Tallom i Stocksund för den egna familjen. Samtliga har karaktär av engelsk cottage på nordisk grund. Liksom Carl Larsson var han trogen läsare av den engelska konsthantverkstidskriften *The Studio*. Intimiteten fanns dels i formatet (salongen blev till stuga med lågt i tak och öppen eldhärd som centralpunkt), dels i materialet (företrädesvis laserad furu och rökt ek) och det rustika formspråket med skuren och snidad dekor. Möbelformer som munkstolar, bockbord, hörnsoffor och inbyggda bokhyllor bidrog till att skapa det som uppfattades som hemtrefnad i hemmet. Firman Gustaf Flinta i Hedemora fick i flertalet fall uppdraget att snickra möblerna efter Wahlmans ritningar. Låga fönster med skuren inramning och panelfria timmerväg-

gar bidrog till den intima stämningen. Ingen detalj var för trivial för arkitektens omtanke – varmluftsgaller, hängrännor, balustrader och trapppräcken – allt utfördes efter Wahlmans ritningar.

Mycket handlar om skulpterande av möbler, karvsnitt och skölpornamentik. Till den skurna dekoren i form av stiliserade djurfigurer levererade Wahlman exakta färgteckningar till utförarna. Även det folkliga dekorationsmåleriet och textilierna uppmärksammades av Wahlman. Dock är det oklart i vilken utsträckning han deltog i mönsterskapandet för dynor och kuddar. Detsamma gäller den målade dekoren på dörrar och möbler i en återuppståndna modifierad allmogestil, framför allt i det av Wahlman beundrade kurbitsmåleriet. Knutsson påpekar Wahlmans stora respekt för det folkliga hantverket och kreativiteten, men till syvende och sist var det alltid han, arkitekten, som angav stil och form för godkännande.

Johan Knutsson, som under många år ansvarade för Nordiska museets folkkonst, innehar nu en professur i möbelkonst vid Linköpings universitet (Carl Malmsten Furniture Studies). Den inkännande beskrivningen av inredningarnas olika detaljer vittnar om konsthistorikerns öga och känsla för kvalitet. Förstklassiga foton av Nordiska museets fotograf Peter Segemark bidrar till fördjupad förståelse. Författaren uppger att syftet med boken är både att inspirera dagens formgivare till att nyttja kulturarvet för kunskap och utveckling och att värna om de delar av kulturarvet (byggnaders inredningar) som löper störst risk att förfaras på grund av det svaga lagskyddet. Detsamma kan sägas gälla den yttre miljön. Tack vare de senaste årens trädgårdshistoriska forskning har ett antal anläggningar förklarats skyddsvärda. Det är att hoppas att blickarna också vänds inåt mot objekten i profana miljöer som presenterats i denna bok.

Eva Londos, Jönköping

Boel Lindberg (red.): *Gamla visor, ballader och rap. Från muntlig förmedling till publicering på nätet*. Gidlunds förlag, Möklinta 2013. 366 s., ill. English summary. ISBN 978-91-7844-884-5.

Denna antologi utgör slutpunkten på projektet ”Digitalisering och nätpublicering av medeltida ballader”. Projektet har bedrivits med s.k. infrastrukturmedel från Riksbankens jubileumsfond. Denna typ av stöd ges för

att möjliggöra forskning genom t.ex. tillgängliggörande av betydelsefulla samlingar vid arkiv och bibliotek. Den ”betydelsefulla samling” som står i centrum för detta projekt är det uppmärksammade fynd av handskrivna uppteckningar efter fornforskaren och filologen George Stephens som återupptäcktes 2005 efter att ha stått i skymundan i Växjö stadsbiblioteks arkiv. Samlingen består av drygt 1 000 handskrivna uppteckningar av bl.a. medeltida ballader och överlämnades av Stephens till Växjö stifts- och gymnasiebibliotek 1893.

Stephens samling blev utgångspunkten för ett tidigare forskningsprojekt, ”Intermedialitet och den medeltida balladen” (2006-2010). Detta projekt har bl.a. resulterat i publikationerna *En värld för sig själv. Nya studier i medeltida ballader* (2008) och *Intermediala perspektiv på medeltida ballader* (2011). Nu har alltså en tredje antologi i ett nytt projekt med utgångspunkt i George Stephens samling publicerats. Nämnas bör också publikationerna *I fråst och i källe. Texter från nordiskt balladmöte* (webbpublikation, 2008) och *Om kvinnligt och manligt och annat konstigt i medeltida skämtballader* (2011). I det stora hela var detta alltså ett mycket fruktbart fynd i biblioteksarkivet!

Den förevarande antologin *Gamla visor, ballader och rap. Från muntlig förmedling till publicering på nätet* omfattar 366 sidor med sju artiklar, sak- och namnregister, författarpresentationer samt en sammanfattning på engelska. Fem artiklar har en mer vetenskaplig utredande inriktning och två är mer tekniskt beskrivande – Lennart Carlssons ”Ballader på webben. Om projektet ’Digitalisering och nätpublicering av medeltida ballader’” samt Boel Lindbergs och Elinor Anderssons ”Reviderad registrant över balladerna i George Stephens manuskriptsamling”. De fem övriga artiklarna har ett forskningsfokus och har koppling till den svenska balladforskningen på ett generellt plan och i olika utsträckning till Stephens samling. Magnus Gustafsson gör en genomgripande genomlysning av balladbegreppet och av visinsamling i allmänhet ur ett europeiskt jämförande perspektiv. Gustafsson tar sin utgångspunkt i visforskningen vid Svenskt visarkiv och Bengt R. Jonssons arbeten i synnerhet när han följer begreppsutvecklingen inom folklig episk sång. Boel Lindberg bidrar med två artiklar till antologin. I ”Patriarkatets höga visa. Balladen om tiggargubbens brud” gör hon en närläsning av de olika varianter av balladen (SMB 236) som finns belagda. Hon ser balladen som ett uttryck för medeltidens kvinnosyn och gör en intressant analys av hur balladen manifesterar manliga och kvinnliga stereo-